

In memoriam A. F. Manning (1929-1991)

Op 6 november 1991 overleed plotseling en veel te vroeg prof. dr. A. F. Manning. Ongeveer anderhalve maand daarvoor was hij getroffen door een hartaanval. Maar de berichten over zijn herstel en de prognoses waren gunstig. Een tweede aanval was fataal. Het kwam des te harder aan. In Ad Manning heeft historisch Nederland een energiek en productief, bekwaam en veelzijdig, ondernemend en aimabel collega verloren. Velen waren door vriendschapsbanden met hem en zijn vrouw Ans (zijn 'beste eigenschap' noemde P. W. Klein haar ooit) verbonden. In 1990 was hij, voor velen bij verrassing, vervroegd afgetreden als hoogleraar om zich met meer energie te kunnen wijden aan een nieuwe grote onderneming, de biografie van koningin Wilhelmina. Naar dit grote werk, waarvoor Manning bij uitstek de geschikte man leek te zijn en dat de kroon op zijn toch al rijk oeuvre had moeten worden, werd met bijzondere belangstelling uitgekeken. Het is helaas onvoltooid gebleven.

Mannings levensloop is nog onlangs, bij zijn afscheid als hoogleraar, precies en overtuigend geschetst door N. A. Bootsma. In de toen gepubliceerde bundel *Mensen en situaties*, waarin deze 'Biografische schets' is opgenomen, is ook een bibliografie van Mannings geschriften te vinden. Na diens overlijden schreef Bootsma bovendien een persoonlijke impressie in *Kuzien* (kwartaalblad van de Nijmeegse universiteit). Voorts is de herdenkingsrede uitgesproken door J. Bosmans in uitgebreide vorm gepubliceerd in het historisch tijdschrift van de Katholieke universiteit te Nijmegen *Ex Tempore*. En J. Roes herdacht Manning, in het bijzonder als stichter van het Katholiek documentatie centrum, in de nieuwsbrief *Erasmusplein*. Over die levensloop kan ik hier dus kort zijn, evenals over Mannings positie en betekenis voor de Nijmeegse universiteit in het algemeen en voor de studierichting geschiedenis daar en het KDC in het bijzonder. Overigens wortelde Manning, ook als historicus, uitdrukkelijk te Nijmegen. Hoewel daar zeer uithuizig wegens allerlei nationale en internationale verplichtingen, werd hij meestal gezien en wilde hij meestal ook best gezien worden als de man van de Katholieke universiteit te Nijmegen.

Manning kwam uit een katholiek nest, kreeg een katholieke opvoeding, ging naar katholieke scholen, studeerde aan de katholieke universiteit, schreef een proefschrift over een katholiek onderwerp en werd in 1961, nog heel jong, met een zogenaamde kredietbenoeming op een nieuwe leerstoel benoemd aan die katholieke universiteit, naast de beroemde L. J. Rogier, de geschiedschrijver van de katholieke emancipatie bij uitstek. Zo stond hij midden in de katholieke traditie, die prompt in die jaren zestig in zoveel opzichten in beroering raakte en zelfs teloor ging. Anders dan vele anderen, die in deze periode het spoor soms lelijk bijster raakten, heeft Manning zijn herkomst en zijn catholicisme nimmer verloochend. Wel bleek dat zijn catholicisme op een heel andere manier in zijn werk doorklonk dan dat bijvoorbeeld bij Rogier het geval was geweest. Sterker, men zou kunnen zeggen dat bij Manning zijn geloof in de eerste plaats een zeer persoonlijke aangelegenheid was, die in zijn werk nu juist niet rechtstreeks diende door te klinken. Als argument in zijn wetenschappelijk werk vindt men het niet terug. In de wetenschap golden voor hem de professionele normen van het vak en niets anders. Van een apologetische toon is geen sprake. Integendeel, Mannings typisch vakwetenschappelijke geschriften over de Nederlandse katholieken kenmerken zich door de kritische afstandelijkheid, die door die vakmatige normen wordt voorgeschreven. Dat sluit vormen van 'inleven' niet uit, maar steeds met de bedoeling beter te begrijpen.

Mannings verbondenheid met het catholicisme valt zo voornamelijk te traceren door zijn onderwerpskeuzen, zijn geregeld optreden als redenaar bij herdenkingen van katholieke instellingen en personen en zijn initiatief het KDC op te richten. Wat dit laatste betreft heeft Roes in zijn genoemde stuk nog eens helder uiteengezet hoezeer deze poging het materiaal te redden,

dat als gevolg van de turbulentie in katholieke kring verloren dreigde te gaan, van Manning afkomstig was, door hem gedragen werd en hoeveel het eenmaal opgerichte KDC aan hem te danken heeft. Van het eerste (de onderwerpskeuzen) geeft de bundel die bij zijn afscheid als hoogleraar werd samengesteld duidelijk blijk. Op Mannings eigen verzoek werden daarin zijn geschriften over de Nederlandse katholieken in de negentiende en twintigste eeuw bijeengebracht. Tezamen met zijn proefschrift over C. R. A. van Bommel en het boek over de KRO een indrukwekkende bijdrage tot het onderwerp.

Toch zou men Manning onrecht doen door hem uitsluitend als geschiedschrijver van het Nederlandse katholicisme en de Nederlandse katholieken te kenschetsen. Hoezeer hierom ook in brede kring en op vakmatige gronden geapprecieerd, hij had meer pijlen op zijn boog. Daarvan noem ik er twee. Zijn bijdragen aan de geschiedenis van de internationale betrekkingen (in het bijzonder de buitenlandse politiek van Nederland) en zijn populariserend werk. De internationale betrekkingen vormden natuurlijk een vrijwel niet te ontlopen onderwerp voor de nieuwbakken hoogleraar in de 'wereldgeschiedenis van de twintigste eeuw'. Maar het onderwerp trok hem kennelijk aan. Tal van publikaties geven er blijk van. Een heel net van internationale relaties was er een gevolg van. Wellicht was een deel van de charme van dit veld voor Manning ook het diplomatieke aspect. In menig opzicht was hij op het bestuurlijke terrein immers, zoals nog blijken zal, zelf een diplomaat en tot zijn genoegen naar mijn indruk.

Popularisator was Manning uit overtuiging. Hij hield ervan het vak te verkopen aan een groot publiek en hij was er ook zeker van dat een band met dat 'grote publiek' voor het vak van grote betekenis was. Zo schreef hij van jongs af aan in kranten en tijdschriften en raakte hij vanaf ongeveer 1970 betrokken bij tal van ondernemingen in de letterlijke zin: seriewerken met wekelijkse afleveringen en 'schitterend uitgevoerde boekwerken in prachtbanden', steeds met moderne verkooptechnieken aan de man gebracht. In de meeste gevallen bleken deze uitgaven een succes, niet alleen commercieel maar ook, en daar ging het hem minstens even zeer om, inhoudelijk. De kwaliteitsbewaking bij deze zeer vlot geredigeerde teksten bleek bij Manning en zijn companen (men komt vaak de namen P. R. A. van Iddekinge, P. W. Klein, A. H. Paape, R. L. Schuursma en M. de Vroede tegen) in goede handen. Tegenwoordig wordt zulk werk algemeen als achtenswaardig en zelfs belangrijk gezien. Toen Manning er mee begon was het weliswaar niet onbekend, maar hing er toch voor velen een geur van minderwaardigheid om heen. Door de wijze waarop hij er mede vorm aan heeft gegeven heeft Manning in belangrijke mate bijgedragen aan de kwaliteit en de respectabiliteit van dit type geschiedschrijving.

In dit opzicht toonde Manning een scherp inzicht in de eisen die zijn tijd stelde aan de uitoefening van zijn vak. Dat gold in meer opzichten, sterker het was kenmerkend voor Mannings optreden als geheel. Hij kan gelden als een vroeg voorbeeld van de moderne hoogleraar, die, ook in de geesteswetenschappen, door de schaalvergroting in onderwijs en onderzoek en door de ontwikkelingen in de samenleving in bredere zin, anders ging opereren dan lange tijd gebruikelijk was. Het schrijven van geleerde boeken en artikelen en het verzorgen van diverse typen onderwijs dienden natuurlijk essentiële onderdelen van de taak te blijven, maar daarnaast bleek organisatie, bestuur, management (of welke andere termen daarvoor ook adequaat zijn) van groot belang voor een goede gang van zaken. Grotere staven, die veel grotere studentenaantallen moesten doceren, noodzaakten tot veel organisatie, externe subsidiebronnen konden worden aangeboord, een infrastructuur aan institutionele voorzieningen kwam van de grond ook voor historisch werk, bestaande instellingen moesten in nieuwe structuren gepast, nieuwe initiatieven hadden kans van slagen mits goed gepresenteerd en langs de juiste wegen gestuurd. In dat kader ontstond een misschien niet geheel nieuw maar dan toch naar aard en

omvang sterk gewijzigd cluster aan besturen, commissies en raden. Deelnemen aan die werkzaamheden werd noodzaak. Bekwaamheid daarin ging lonen.

Manning had niet alleen een scherp inzicht in de aard van wat er gaande was en de belangen die er mee gemoeid waren, hij was ook geknipt voor dat soort werk. Enkelen beweerden wel eens dat hij in de eerste plaats bestuurder was. Ten onrechte. Hij was in de eerste plaats in hart en nieren historicus. Als hij vooral bestuurder had willen zijn dan waren er legio mogelijkheden geweest tot een schitterende carrière op dat terrein. Toch koos hij daar niet voor en dat was een bewuste keus. Wel schiep hij er genoeg in zijn bestuurlijke bijdragen te leveren tot een soepel functioneren van het wetenschappelijke bedrijf in brede zin. Daarbij ging het in de eerste plaats om het historische 'bedrijf' in al zijn facetten, maar het strekte zich ook uit tot het universitaire bestuur (hij was decaan van zijn faculteit) en het landelijke onderzoeksbestel (ZWO).

Zoals zo vaak: wie het goed doet, mag het nog eens doen, en komt al maar sterker onder druk te staan om het steeds weer te doen. Zo verging het ook Manning. Van het een kwam het ander. Hij werd een zeer gerespecteerd en bewonderd bestuurder en dat maakte het hem weer makkelijker zijn gezag te doen gelden. Maar het maakte het soms ook erg moeilijk weerstand te bieden aan de sterke druk om nog weer eens het een en ander op zich te nemen. En zo was Manning zijn wetenschappelijk leven lang veelvuldig op stap, van vergadering naar commissie naar raad naar adviescollege en zo verder. Hij klaagde daarover niet. Voor een deel kon hij er zelfs van genieten, al werd het ook hem wel eens teveel. Moeilijk kreeg hij het pas als alle inspanningen niet bewerkstelligden waar het hem om ging, namelijk een soepel lopend 'bedrijf' met grote speelruimte voor gerespecteerde hoogwaardige onderzoekers. Maar ook hij bleek niet in staat de bureaucratische effecten van deze schaalvergroting tegen te houden. Daaraan kon hij zich ergeren. Sterker nog werd het als de moderne bureaucraten, vooral in tijd van bezuiniging (dan komt de aap uit de mouw) onverwacht hard en kil uit de hoek kwamen en zich ontpopten als een directe bedreiging voor het vak, een instituut dat hem lief was, of individuele collegae. Dan beet hij, ook in zijn eigen instelling, hard van zich af. Soms kon hij daarmee iets redden, maar lang niet altijd alles. Hij verdroeg dat moeilijk.

Het is niet de bedoeling hier een opsomming te geven van alle instellingen, die hebben geprofiteerd van Mannings gaven op bestuurlijk gebied. Behalve op het KDC, vestig ik de aandacht op ZWO, de Rijkscommissie voor vaderlandse geschiedenis (later Instituut voor Nederlandse geschiedenis) en het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie. Aan ZWO heeft Manning veel tijd en energie gegeven, zowel als eerste voorzitter van de Stichting voor historisch onderzoek als op centraal niveau (raad, bestuur en de commissie publikatiebijdragen). Zonder dat hij zich liet verleiden tot directe belangenbehartiging, konden de geesteswetenschappen zich gelukkig prijzen in Manning iemand op het hoogste niveau te weten, die veel oog had juist voor de specifieke eigenaardigheden van deze disciplines.

Typerend voor Manning was zijn bereidheid nog zeer recent om het voorzitterschap van het nieuwe Instituut voor Nederlandse geschiedenis (ING) op zich te nemen. In het verleden was hij al een nuttig lid van de rijkscommissie geweest. Nu was de moeizame omzetting daarvan en van het bureau tot ING achter de rug en was een nieuwe voorzitter nodig. Er werd een beroep op hem gedaan en ondanks de Wilhelminabiografie besloot hij die taak op zich te nemen. Het belang van deze instelling woog voor hem zo zwaar, dat hij het beroep dat hij gemakkelijk had kunnen doen op dat nieuwe project, waarvoor hij toch zelfs vervroegd was afgetreden als hoogleraar, achterwege liet. Het ING plukte er de vruchten van.

Jarenlang was Manning als voorzitter van het bestuur van het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie zeer nauw betrokken bij het wel en wee van dat instituut. Hoewel het 'wel' per saldo

het 'wee' zeker overtrof en L. de Jong evenmin voor een kleintje vervaard was, mag toch worden aangenomen, dat het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie zijn voortbestaan en floreren in niet geringe mate aan Manning heeft te danken. Meer dan eens was opheffing aan de orde. Iemand met het inzicht van Manning in de formele structuur en de politieke dimensies van het vraagstuk en de vereiste diplomatieke aanpak is dan goud waard.

Een helder inzicht in de aard van het vraagstuk dat aan de orde is en de aard van de beslissing die bereikt moet worden, een eigen idee over de inhoud van die beslissing zonder pertinent dat eigen idee te willen doorzetten, bereidheid alle aanwezigen tot hun recht te laten komen, streven naar consensus, scherp oog voor de formele aspecten en gevoel voor diplomatie; ziedaar de ingrediënten, die mijns inziens Manning tot zo'n voortreffelijk bestuurder maakten. Met betrekking tot die diplomatie is er een citaat uit een artikel van Manning zelf, dat tekenend lijkt ook voor zijn eigen optreden: 'En diplomatie, il existe un principe essentiel: il ne faut pas attirer de difficultés, et se mettre à l'abri derrière les formules juridiques'. ('Le gouvernement Néerlandais à Londres et la "France libre" in: *Guerres mondiales et conflits contemporaines*, XXXVII (1987) 51.)

Sommigen die hem uitsluitend in bestuurlijke situaties meemaakten of daar zeer veel oog voor hadden, hebben hem in dat verband wel moeilijk toegankelijk en/of formalistisch genoemd dan wel als zeer afstandelijk ervaren. Bosmans sprak in zijn herdenkingsrede er van dat het 'soms wat onpersoonlijk leek'. Toch weet ik, uit persoonlijke ervaring zowel als uit verhalen van anderen, dat het, ook als men Manning vrijwel alleen uit het bestuurlijke circuit kende en hem bovendien niet bovenmatig frequent ontmoette, niet moeilijk was een meer persoonlijk contact te leggen, dat zich al snel ook tot zijn vrouw Ans uitstreckte. Ik heb een sterke behoefte aan vriendschappelijke en ontspannen omgang waargenomen, in ieder geval buiten de vergadering (na afloop even een drankje of juist wat uitgebreider eten) en zo mogelijk ook tijdens de besprekingen. Wie bij zijn afscheid een stuk van een collega krijgt als dat van P. W. Klein (*Ex Tempore* (1990)) bewijst doorslaggevend hoezeer hij er wel zeer persoonlijke banden op na hield. Zo hilarisch kunnen en mogen alleen echte vrienden schrijven.

Dat brengt mij bij het laatste gedeelte van dit in memoriam, Manning als voorzitter van het Nederlands historisch genootschap. Hij vervulde deze functie van oktober 1982 tot oktober 1987. Dat waren zeer belangrijke jaren voor het zowel zeer oude en eerbiedwaardige als nog maar jonge (als resultaat van een recente fusie geboren) genootschap. Het belangrijkste vraagstuk was ongetwijfeld de koers die gevaren moest worden in de zogenaamde institutenoperatie van het ministerie van onderwijs en wetenschappen, waar ook oorlogsdocumentatie en de rijkscommissie mee te maken hadden. Ik zal hier niet de hele affaire ophalen, maar in zijn wijsheid had de minister beslist dat hij niet langer rechtstreeks subsidies wenste te verstrekken en dat alle 'instituten' onder een koepelorganisatie moesten worden gebracht. Voor het NHG, dat als vereniging met eigen inkomsten een vreemde eend in de bijt was, een bedreigende situatie. De subsidie waar het om ging was en is maar klein, maar wel volstrekt onmisbaar om de eigen rol in de infrastructuur van het historisch bedrijf te kunnen vervullen. Hoe moest dit? De tegelijk krachtige en soepele hand van Manning loodste het NHG na rijp beraad in de positie van aan de KNAW gelieerd instituut. Daarmee leek de combinatie van behoud van de subsidie en volkomen zelfstandigheid van opereren als organisatie het best te realiseren. Het lijkt er tot nu toe op, dat Manning ook hier weer succesvol opereerde. Als een soort secondant heb ik het samen met Gees van der Plaat van dichtbij mogen meemaken.

In dezelfde periode vielen nog enkele belangrijke beslissingen. De band met Nijhoff als uitgever van de BMGN werd definitief doorgesneden. Dat zat er al enige tijd aan te komen, maar

onder Mannings verantwoordelijkheid werd na zorgvuldige afwegingen de knoop doorgehakt. Het genootschap heeft er nimmer spijt van gehad. Na ontvangst van een legaat werd de dr. J. van Arkel-stichting in het leven geroepen, zodat er voor bijzondere doeleinden een potje achter de hand is. Als een wijze beheerder verzette Manning zich met kracht tegen allerlei mooie plannetjes die enthousiaste bestuursleden meteen bedachten en die dan uit de nieuwe stichting betaald moesten worden. Eerst eens even aanzien was zijn devies en gelijk had hij, want het was natuurlijk erg onverstandig dit nu ook weer niet extreem hoge bedrag meteen maar te laten slinken. Manning stimuleerde voorts bijzonder dat de onderwijscommissie, die het NHG samen met de VGN heeft, tot grotere activiteit kwam. Meer aandacht voor het geschiedenisonderwijs vragen bij publiek en politiek was zijns inziens nodig. Zijn oude liefde voor het onderwijs (in zijn eigen leraarstijd was hij een actief VGN-lid) verloochende zich niet. Al eerder was hij opgekomen voor de belangen en de positie van het vak. Het zou ook niet de laatste keer zijn.

Tenslotte moet met veel nadruk worden gewezen op Mannings activiteiten voor de Willem van Oranje-herdenking van 1984. Vanaf het moment van zijn aantreden eind 1982 is hij zeer energiek aan het werk getogen om het genootschap de centrale rol te laten spelen in een fatsoenlijke en verantwoorde herdenking van Willem van Oranje, die er anders vermoedelijk in het geheel niet zou zijn gekomen. Niet zonder moeite boekte hij ook hier tenslotte groot succes: een nationale herdenking in Delft, tentoonstellingen, een congres, een boek voor een groot publiek, een bronnenuitgave, een speciaalnummer van de BMGN. Het NHG mocht zijn voorzitter dankbaar zijn.

In de hele indrukwekkende lijst van activiteiten van Manning figureert het NHG niet als iets zeer bijzonders. Toch zag hij het niet als de zoveelste routineklus en ook dat typeert Manning. Voor zo ver ik kon waarnemen (en ik was vier jaar lid van het bestuur onder zijn voorzitterschap) ging het om een functie, die hij niet alleen met veel zorg vervulde, maar ook om een positie, waaraan hij hechtte. Ik zei het al eerder. Manning was in de eerste plaats historicus in hart en nieren. Voorzitter te zijn van wat hij als de belangrijkste beroepsorganisatie van historici in Nederland zag, gaf hem voldoening. Hier was hij als het ware thuis en thuis moest het goed lopen, dat vormt een basis. In zekere zin als een goed huisvader bestierde hij het NHG: soepel, wijs, ieder bestuurslid, iedere commissie, iedere redactie, elk lid van het bureau respecterend en toch met een zekere superioriteit stimulerend en sturend. Contacten in die atmosfeer met hem gelegd zijn na zijn aftreden niet verbroken. Het vriendschappelijke erin bleek duurzaam. En daarom vooral zal hij gemist worden, niet alleen in en door het NHG.

Mannings betekenis voor de historische wereld lag in zijn wetenschappelijk werk (en *scripta manent*), zijn opkomen voor het vak geschiedenis en zijn bijdragen tot het functioneren van 'het bedrijf'. Gemist zal hij worden en onvervangbaar is hij als vriend en goede collega.

J. C. H. Blom*

* Met dank voor informatie en commentaar op een eerste versie van deze tekst aan N. A. Bootsma, J. Bosmans, P. W. Klein, P. M. M. Klep en G. N. van der Plaats.